

Moskou is een gekkenhuis

Peter d'Hamecourt

Verhalen over een wereldstad
Met foto's van Vjatsjelav Pomigalov

Colofon

Uitgeverij de Rode Kamer (ebook-uitgave), Haarlem 2011
isbn 9 890 8124610
Oorspronkelijke Uitgeverij Conserve, 2006
NUR 321
© 2006 Peter d'Hamecourt en Uitgeverij Conserve

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

Introductie

Moskou was, is en blijft het centrum van een wereldrijk. Moskou is er voor Moskovieten, bezoekers worden slechts geduld. Moskou is groots, meeslepend, extravagant en een van de duurste steden ter wereld. Moskou vestigt het ene na het andere kapitalistische record en kent de enige stadsdictatuur ter wereld. Moskou pronkt met zijn architectonische verleden, maar gaat er ook slordig mee om.

Moskou is wat het is: onvriendelijk, robuust, maar verbergt voor wie op onderzoek uitgaat achter die façade een gloed van warmte. Moskou is het Kremlin met een stad als aanhangsel. Moskou is een gokparadijs dat Las Vegas naar de kroon steekt. Moskou is een reservaat van een haastig nerveus leven, een gekkenhuis.

Hotel National, mijn eerste stap in de geschiedenis van de hoofdstad van een wereldmacht

1 Welkom in een gekkenhuis

Waar ben ik? Is dit Moskou, de hoofdstad van het wereldproletariaat? Het is november 1988. Ik zit alleen aan een tafeltje in het restaurant van mijn hotel en kijk mijn ogen uit. Aan een grote tafel zit een aantal Japanse zakenmensen. Mede aangeschoven is een groepje uitdagend geklede meisjes die hun tafelgenoten omhelzen, over de bol aaien en met tongzoenen overladen. Enkele handen zijn onder tafel verdwenen en zijn verzeild geraakt in de kruisen van de kirrende Japanners. Aan een ander tafeltje zitten twee Europees uitziende heren, met eveneens twee meisjes die hun weelderige borsten uitdagend onder de neus van hun tafelgenoten steken. In een mengelmoes van Duits en Engels gaat de giechelconversatie daar niet verder dan 'Liebling' en 'Darling'.

In het hele restaurant hangt een geladen erotische sfeer. Elk tafeltje is een liefdesnest. Een ober in een wat smoezelige zwarte broek, dito voormalig wit overhemd met een vettig zwart vlinderstrikje komt op mij af. Zijn blik is samenzweerderig. Hij buigt zich voorover en fluistert in mijn oor: 'Do you want company?'

Nee, ik wil alleen eten.

De ober negeert mijn slechte Russisch en buigt zich opnieuw naar mijn oor met zijn ingestudeerde Engelse zinnen:

'Nice girls, cheap.'

Ik wil toch liever eten bestellen. De ober zucht en zegt op strenge toon: 'Chicken Kiev, vodka, caviar.' Ik heb de in het Russisch gestelde menukaart bestudeerd. Dat is een heel karwei. De kaart is een niet houtvrij velletje papier met vage blauwe letters. Het is de zoveelste kopie die het carbonpapier heeft geproduceerd. Maar het woord borsjtsj is duidelijk te herkennen, de rode bietensoep die je uiteraard op je eerste avond in Moskou moet proberen. Een verzameling letters duidt er ook op dat er sjaslik in de aanbieding is. Ook al zo Russisch, stukjes vlees geroosterd boven het houtvuur. Ik doe mijn bestelling, borsjtsj en sjaslik. De ober lijkt Oost-Indisch doof of mijn spoedcursus Russisch werpt nog geen vruchten af. Hij draait opnieuw zijn repertoire af: 'Chicken Kiev, vodka, caviar.'

Ik besef dat we zo nog uren tegen elkaar kunnen opbieden en berust in de door de ober op dwingende toon aanbevolen bestelling. Door het waas van het erotische spektakel om mij heen zie ik door de hoge ramen dat de sneeuwstorm waarin ik enkele uren geleden ben geland nog altijd raast over de enorme asfaltvlakte die voor het hotel ligt. Aan de overkant is het Kremlin. Het licht is zo schaars dat ik alleen de contouren van de rode bakstenen muur van de beroemdste vesting ter wereld kan onderscheiden.

Na een kwartiertje smijt de ober een bord voor mijn neus met daarop als frieten gesneden gebakken aardappelen. Ze druipen van het vet. Onder die glimmende berg ontwaar ik een bruin torpedoachtig iets. Dat moet de kip Kiev zijn. De ober schuift vervolgens een bord met pannenkoekjes (bliny) op mijn tafel. In het midden een glazen bakje met daarin een zwartgrijze smurrie. Kaviaar!

Als laatste komt een laboratoriumkolfje met daarin wodka.

‘Sto gramm,’ zegt de ober. Dat versta ik. Honderd gram wodka. Dat heb ik tijdens mijn stoomcursus Russisch al geleerd, wodka bestel je niet per liter of halve liter maar in grammen. Ik val de torpedo op mijn bord aan. Als ik er de vork in steek spuit er letterlijk een vette straal vocht uit. Onder de krokante buitenlaag gaat een substantie schuil die van een kip afkomstig moet zijn. De gebakken aardappeltjes laat ik lekker zwemmen in hun vet. Ik geef het gevecht met dit bord snel op en stel mij tevreden met de kaviaar en de pannenkoekjes. De wodka verdwijnt voorzichtig nippend in mijn keel. Dat is geheel tegen de traditie, zie ik om mij heen. Ook de ongetrainde buitenlandse kelen kieperen de glaasjes, aangemoedigd door de gezelschapsdames, in een keer achterover. Ik blijf toch maar bij de voorzichtige aanpak.

Om mij heen neemt het aantal buitenlandse mannen in gezelschap van hitsige dames toe. Her en der rinkelt glas dat op de parketvloer valt. Niemand die het opruimt. Wodka, flessen Sovjet-champagne, Georgische wijn en Armeense cognac, de tafels zijn er mee overladen. De lallende vrolijkheid ketst tegen het lang niet gereinigde plafond, waar sierlijke lampen manhaftig hun voorname status proberen op te houden in de sfeer van liederlijkheid. De eetzaal vertoont hier en daar nog vaag tekenen die een illuster verleden doen vermoeden met ongetwijfeld voorname gasten die gedistingeerd vorkjes prikten in exquisite maaltijden, genietend van het uitzicht op het monumentale Kremlin. Wellicht was er een beschaafd strikje dat de achtergrondmuziek verzorgde. Wat heeft de staat van arbeiders en boeren hier aangericht?

Het woud van drankflessen op alle tafels levert de brandstof voor nog meer erotische actie als een bandje lawaaierig een moordaanslag pleegt op het hele Beatles-repertoire. De mannen en hun zeer willige dames betreden de dansvloer en gaan daar praktisch over tot wederzijdse aanranding. Ik wrijf mijn ogen uit. Is dit het land van de communistische idealen waar geen prostitutie bestaat en alle burgers gelukkig zijn?

Ter voorbereiding van mijn gang naar Moskou heb ik me door het boekje *Perestrojka* van partijleider Michail Gorbatsjov heen geworsteld. Het boek is over de hele wereld een bestseller. Ik dacht in een land te arriveren waar iedereen aan het hervormen is geslagen volgens de richtlijnen uiteengezet door de jonge, nieuwe, energieke man in het Kremlin met de bloedvlek op zijn voorhoofd als steunpuntje voor cartoonisten. Is dit het communisme met het menselijke gezicht, waar de partijleider het over heeft?

Mijn ober zet een nieuw aanval in op mijn oor. ‘Caviar,’ lispelt hij ietwat vochtig. Ik denk dat hij wil weten of de kaviaar gesmaakt heeft en ik zeg: ‘Da, da, chorojsjo.’ Het was goed, zeg ik, blij dat ik een Russisch geluid kan voortbrengen. Daarop glijdt er iets kouds op mijn schoot. Ik kijk op en zie een brede grijns van de ober. Die grijns zegt: ‘Twenty dollars.’ Ik kijk op mijn schoot en daar ligt een conservenblik kaviaar waarvan ik na overhandiging van de twintig dollar kennelijk de eigenaar ben.

De wodka maakt dorstig. Misschien is er ergens bier te krijgen. Ik verlaat het restaurant na een strijd over de rekening. De ober weigert mijn roebels te accepteren en eist tien dollar voor mijn diner. Ik verlies de strijd. Eenmaal op de gang, meer dames. Ook wat oudere mannen met stoppelbaardjes, gekleed in sleetse kardinaalpaarse portiersjassen en een conducteurspet schuin op het hoofd. Bij een

enkeling is de pet naar de kruin geschoven. De waterige oogjes verraden dat zij werken en drinken combineren. Een van hen pakt me bij de arm en zegt: 'Bar, girls.' Voor ik het weet sta ik in een hok waar de sfeer net zo broeierig is als in het restaurant. Veel dames die 'Hello, how are you' roepen en mij familiair in de arm knijpen. Achter de bar een kast vol met vaderlandse Bolslikeuren. Nooit geweten dat de Nederlandse firma zo'n rijk assortiment op de markt brengt. Tegen betaling van drie dollar krijg ik een blikje Heineken van de barman, die gigantische wallen onder zijn ogen heeft waarop de aanwezige dames hier een striptease zouden kunnen uitvoeren. Een groot bord zegt dat dit de 'Valuta bar' is. Later zal ik begrijpen dat 'valutabar' en 'valutawinkel' een belangrijke rol spelen in het Sovjet-leven van de buitenlander in Moskou.

Ik worstel mij door een haag van dames via de trap naar mijn kamer, de lift werkt niet. Er hangt een bordje 'Remont' (onderhoud) aan de liftdeuren. Het bordje zal tijdens mijn hele verblijf van bijna vier weken de lift vergrendelen. Welkom in hotel National. De kamer heeft een prachtig hoog plafond met fraai stucwerk bestaande uit vele krullende ornamenten. De lamp aan het plafond is van een merkwaardig rafelige stof. Het peertje in de fitting heeft niet veel zin licht te stralen. Ik krijg een schemerlampje met een triest makend rood plastic kapje aan de gang. Het meubilair ziet er levensmoe uit. Het bed is te kort en kraakt. Overal ligt een dikke laag stof. De badkamer is vergeven van een odeur waarin de geur van bleekwater de overhand heeft. Er hangt een handdoekje van zeer minimale omvang. De hitte in de kamer is niet te harden. Er is een radiator maar geen knop om de gloeiend hete verwarming te temperen. Dan maar de grote dubbele ramen openzetten. De sneeuwstorm neemt de gordijnen mee en een sluier van sneeuwvlokken vult de kamer. De ramen gaan weer dicht. De telefoon gaat. Een stem van een dame: 'Hello, you want company?' Is dit een bordeel of, zoals het staatsreisbureau Intourist zegt, het beste hotel in de stad? Nog maar een paar uur in Moskou en de verbazing en de verwarring strijden om voorrang. Een gevoel dat bijna twee decennia later nog niet is verdwenen. Moskou is een gekkenhuis.

Tallozen zijn in de geschiedenis voor dit gekkenhuis op de loop gegaan. De stad heeft geen hekel aan bezoekers, maar heeft nooit veel moeite gedaan het vreemdelingen naar de zin te maken. De bezoeker moet de stad veroveren, maar ook dat is geen garantie voor een blijvende liefde. Neem de Franse keizer Napoleon Bonaparte. De stad valt hem in handen in 1812. Hij nadert de stad uit het westen. Op de Poklonnaja Gora, de begroetingsheuvel, kijkt hij uit over de stad. Hij verbaast zich over het panorama. Hij heeft zich een heel andere voorstelling gemaakt van de architectuur die hij er zou aantreffen. Hij kijkt neer op de gouden koepels van de kerken, ziet de rode bakstenen van het Kremlin en de hagelwitte stadsmuren. De overlevering wil dat hij op dat moment op slag verliefd raakt op de stad. Zijn trots is weliswaar gekrenkt, want er komt geen delegatie naar de heuvel om hem nederig de sleutel van de stad aan te bieden, maar de despoot blijkt bereid te vergeven. Van de kwart miljoen inwoners die de stad telt in die jaren heeft zeventig procent Moskou verlaten en zij die zijn gebleven zijn gezellig aan het plunderen geslagen.

De naam van de heuvel is misleidend. Er is geen sprake van een hartelijke begroeting. Bezoekers horen daar diep door de knieën te gaan en als het even kan een buiging te maken om zo hun dankbaarheid te tonen dat zij deze stad mogen betreden. De Poklonnaja Gora is er nog steeds. Het vrije uitzicht over de stad bestaat niet meer. De hele heuvel is in beslag genomen door het grootste oorlogsmonument

ter wereld. Hier herdenken de Russen de zevenentwintig miljoen landgenoten die tijdens de Grote Vaderlandse Oorlog om het leven zijn gekomen. De enorme fonteinpartijen spuiten rood water op de nationale feestdag 9 mei, de dag waarop de Russen de overwinning op nazi-Duitsland vieren. Het monument is er nog niet zo lang. Pas begin jaren negentig kwam er een tentoonstelling van alle ingezonden ontwerpen. De tentoonstelling was in een zaal van het totaal verwaarloosde, maar prachtige Donskoj-klooster. De ontwerpen voor het oorlogsmonument waren in de ogen van een West-Europeaan, die in heel andere dimensies van grootschaligheid denkt, zonder uitzondering gigantisch van omvang. 'Dat kan niet anders,' verklaart mij een Moskoviet, 'want alleen wij weten hoe kolossaal het verlies is geweest dat Rusland in de oorlog heeft geleden.'

Het Kremlin kon almaar niet beslissen waar Moskou zijn oorlogsmonument moest bouwen. Het ontwerp van Zoerab Tsereteli won. Dat zou het begin zijn van een Tseretelisering van de hoofdstad. De naam van deze in Georgië geboren beeldend kunstenaar is een stempel gaan drukken op het postcommunistische Moskou. Sommigen spreken zelfs van een Tsereteli-terreur. Zijn vriend, burgemeester Joeri Loezjkov, geeft hem de vrije hand. Loezjkov noemt de kunstenaar serieus 'de Michelangelo van onze tijd'. De keuze voor zijn ontwerp van het oorlogsmonument is in vele opzichten omstreden. De Poklonnaja Gora behoort aan Napoleon. Het doet de geschiedenis geweld aan hier monumentaal de Tweede Wereldoorlog te vereeuwigen. Bovendien was het plan ingrijpend. Driekwart van de heuvel waarop Napoleon heeft gestaan is afgegraven om Tsereteli's plan uit te voeren. Protesten haalden niets uit. En zo ligt het er nu. Groots van omvang. Kil in mijn ogen. De oorlogsveteranen die nog in leven zijn pinken er menige traan weg. Het is hun monument. De overwinningszuil met de heldensteden. De bloedspuitende fontein en het in de vorm van een halve maan gebouwde museum vormen het centrum. De nietige mens voelt zich er verloren op dagen dat er niets officieel te herdenken valt. Maar altijd kom je er wel een oorlogsveteraan tegen die er mijmert op een bankje. Terugdenkt aan zijn verloren kameraden. Aardige oude mannen die bereid zijn hun verdiende onderscheidingen te tonen en de 'molodoj tsjelovek' (jongeman) uit het buitenland uit te leggen dat de Sovjet-Unie, het Rode Leger en Stalin samen Europa hebben bevrijd van het fascisme. De drie overwinningscomponenten bestaan niet meer. Je voelt hier telkens weer dat de geschiedenis van de vorige eeuw nog altijd niet is geschreven, althans de droeve feiten zijn nog niet in de juiste rangorde gezet en zeker nog niet in de juiste historische kaders geplaatst.

Maar dat is iets voor toekomstige generaties Russen. De oorlogsgeneratie kun je een meer objectieve beschrijving van de geschiedenis niet aandoen. Aleksander Jakobovitsj is een tachtiger en gepensioneerd professor. Hij heeft de oorlog van de frontlijn bij Moskou tot de verovering van de Reichstag in Berlijn meegemaakt. Na al die jaren schiet hij nog vol wanneer hij met mij onder de heldenkoepel staat. Dat is het centrale deel van het museum op het herdenkingscomplex. Op de muren staan alle namen geschreven van hen die zijn uitgeroepen tot held van de Sovjet-Unie vanwege hun dappere optreden in de oorlog. Aleksander denkt niet in termen van helden. Hij denkt op dat moment aan Fedja, zijn vriend. 'Fedja had de oorlog kunnen overleven. Een stomme granaat ontplofte in zijn maag. We dachten dat het een blindganger was toen dat ding ineens ontplofte. Fedja, mijn Fedja... Het was een maand voor het einde van de oorlog. Dat is voor mij de oorlog. Niet Stalin, niet de grote politiek.' Er zijn tranen, hoe vaak heeft deze veteraan al gehuild om het verlies van zijn kameraad Fedja? De oorlogsveteranen zijn iconen in de Russische

samenleving. En terecht. Ook Aleksander gelooft heilig in de missie die hij als jongeman uitvoerde; Europa bevrijden van het fascisme. 'Niemand heeft het recht die overwinning van het Rode Leger te betwisten,' zegt hij. Vindt hij het monument mooi? Aleksander moet lachen. 'Het is groot, hè. We hebben er bijna vijftig jaar op moeten wachten voordat we het kregen. Waarom zouden we het niet mooi vinden? Het komt ons toe.'

Over de Vaderlandse Oorlog die in 1812 met Napoleon is uitgevochten bestaan grotendeels dezelfde misverstanden en onduidelijkheden als over de Grote Vaderlandse Oorlog waaraan professor Jakobovitsj deelnam. Is de slag bij Borodino een overwinning voor Napoleon en een smadelijke nederlaag voor het tsaristische leger? Is het wellicht een tactische manoeuvre van de Russische generaals? Is Napoleon uiteindelijk verslagen door Ruslands barre klimaat of door een superieur Russisch leger? Het enige dat vaststaat is dat duizenden en nog eens duizenden manschappen het leven verloren. Russen zien kans de geschiedenis altijd naar hun hand te zetten. Ook tsaar Aleksander I, de overwinnaar in de slag met Napoleon, pakt het groots aan om zijn onderdanen te laten meegenieten van de overwinning die in bloed was gedrenkt en waarin vooral het volk zijn tol betaalde. Van de Poklonnaja Gora leidt de Koetoezovski Prospekt naar het centrum van de stad. De boulevard is genoemd naar de beroemde maarschalk Michail Koetoezov die uiteindelijk Napoleon het land uitjoeg. Een grote ereboog, die is opgericht door tsaar Aleksander I, herinnert aan deze overwinning. Niet ver van de Moskouse Arc de Triomphe ligt het panorama Borodino waar de tot dan toe grootste slag uit de oorlogsgeschiedenis levensecht is uitgebeeld.

De boulevard van Koetoezov is om meer dan een reden fascinerend. De nieuwe elite van dit land raast over deze snelweg van datsja (buitenhuis) naar kantoor met zwaailichten en lijfwachten. Het grootste spektakel is gereserveerd voor de president. Van huis in Novo Ogarjovo, een villadorp bij Moskou, naar het Kremlin en omgekeerd is het elke dag weer raak. Gewone Moskovieten worden aan de kant van de weg gejaagd door niets en niemand ontziende politieauto's, enkele minuten voordat de uitgerekte gepantserde Mercedes van de president zich in duizelingwekkende snelheid aandient. Iedereen vindt dat die poppenkast een keer afgelopen moet zijn omdat het vaak levensgevaarlijke situaties oplevert. Sinds de dood van Stalin hebben de leiders van het land het vertikt in het Kremlin te gaan wonen. Die weigering heeft deze regeringssnelweg opgeleverd, een bron van ergernis. Want niet alleen de leiders, ook de rijke elite vindt het prachtig om buiten de stad te wonen. Ze heten de 'migalki'. Als de Moskoviet een ding haat dan is het de 'migalki' (de zwaailichten). De gewone Moskoviet staat vast in de chronische files en de 'migalki' razen over de middenstrook. Niet alleen ministers beschikken over zo'n blauw zwaailicht. Zoals alles in Moskou zijn ze ook te koop. De Moskoviet die nog niet het niveau van rijkdom heeft bereikt waarop hij de hoogste politieofficieren kan omkopen om een 'migalka' te bemachtigen heeft het nog niet gemaakt in het leven. Er komen er met de vloed van oliedollars wel steeds meer en er komt natuurlijk een dag dat de 'migalki' in hun eigen file staan. Wat dan? Als het aan het stadsbestuur ligt komen er helikoptertaxi's voor de welgestelden. Op welke prachtige monumenten in het centrum zullen die gaan landen of welke historische monumenten zullen moeten wijken voor deze nieuwste gril van de burgemeester? Niemand weet het, maar de heli's komen er.

Terug naar Napoleon, een van de bezoekers aan deze stad die zijn verblijf begint met liefde op het eerste gezicht, zoals zo velen. Bij Napoleon houdt de liefde maar een paar weken stand. Hij ontvlucht het gekkenhuis. Hij schrijft aan zijn vrouw, keizerin Marie-Louise, op 6 september 1812 zijn indrukken over de stad nadat hij zijn intrek heeft genomen in het Kremlin.